

Az állami beavatkozás, mint értékhordozó

PAP CSABA

Az állampolgárok és a szakfilozófusok a jogra a társadalmi viszonyokban nélkülözhetetlen, önmagában vett értékkel bíró jelenségre tekintenek, ezzel szemben az állam megítélése sokkal negatívabb, különösen akkor, ha nem a pusztán létezése, hanem valamilyen cselekvése kerül vizsgálat alá. A legélesebb kritikákkal az állami beavatkozásokat szokták illetni, pedig tudomásul kell venni, hogy az állam működésétől elválaszthatatlan a beavatkozás fogalma. A társadalmi viszonyok jogi úton történő rendezése is egyfajta intervenció. Sokan ezt a lehetőséget is erős korlátok közé szorítanák. Az állami beavatkozásról szóló vita legélesebben akkor szokott megjelenni, ha az állam gazdasági beavatkozásáról van szó.

Előadásom célja, hogy gyakorlati példákon keresztül megmutassam: az államnak, illetőleg az állami beavatkozásnak még a gazdaságirányítás során is alapvető értékei vannak, amelyek különösen jól látszanak, ha a kérdést történeti kontextusban vizsgáljuk.

Előzetesen ugyanakkor azt is le kell szögezmem, hogy nem önmagában véve érték a gazdasági típusú állami beavatkozás, hanem az mindig egy értékkel bíró, kitűzött társadalom-, és azzal összefüggő gazdaságpolitikai cél eszköze. Azaz a beavatkozás egy állami funkció, ami az azt megelőző értékválasztás leképeződése és gyakorlati megvalósulása. A két dolog szervesen összetartozik, mert hiába egy jó, indokolt cél, ha a beavatkozás nem megfelelő, vagy rossz célt jól irányzott beavatkozással valósítanak meg az, nem szolgálja a közjót és nem teremt értéket.

Az államelméleti szakemberek gyakorlatilag kivétel nélkül egyetértenek abban, hogy az abszolútizmussal létrejött modern állam jelentős különbségeket mutat a korábban létező poliszokhoz, regnumokhoz és birodalmakhoz viszonyítva. Ezen eltérések talán legfontosabb eleme az államilag irányított gazdaságpolitika.

A Colbert és Mun nevéhez köthető merkantilizmus volt az első valódi állami gazdaságpolitika, amelynek alapja azon elképzelés volt, hogy a nemesfém bevonásával és megtartásával érhető el a gazdasági egyensúly és gazdasági fejlődés. Az abszolút monarchiák az állami irányítást az élet szinte minden területére megpróbálták kiterjeszteni, így a gazdaságra is. Nem kis részben ez volt az oka a jelentős ipari fejlődésnek. Egy történelmi példa: Colbert a külföldi árukat védővámokkal tartotta távol, a hazai ipart pedig kölcsönökkel támogatta.

Ez az irányzat addig lehetett sikeres, amíg társadalmi, gazdasági környezet nem változott meg drasztikusan. A XVIII. századtól egyre nőtt azon vállalkozások száma, amelyek számára nélkülözhetetlen volt az olcsó import, valamint a megerősödött polgári rétegek egyre kevésbé igényelték az állam segítségét, sőt azt nyűgnek kezdték érezni.

Ahogy az esetek többségében lenni szokott, a társadalmi valóságot ismerte

fel a filozófia és az ideológia. A felsőpolgárság igényeinek közgazdasági igazolása volt a „Nemzetek gazdasága”.

Adam Smith főművében a merkantilista elmélet számos állítását cáfolta meg. Elképzelései szerint a láthatatlan kéz a piacon a kereslet és kínálat, bőség és szűkösség erőinek és ellenerőinek eredményeként beosztja a nemzet erőforrásait, és ezzel megteremti a gazdasági egyensúlyt. Smith az állam beavatkozását a gazdaságba természetellenesnek ítélte, a politikusokat alattomos és ravasz lényeknek tüntette fel, akiket a dolgok pillanatnyi hullámváltozása irányít.

Smithez köthető a „laissez faire” elve, amely konkrétan a munkaerő mobilitását; a földek teljesen szabad adásvételét; az ipar és a belkereskedelem állami szabályozásának megszüntetését, valamint a szabad külkereskedelmet jelentette. Ez a szabadpiacos kapitalista szemlélet hosszú időn keresztül meghatározó volt és ma is az a világban. Ugyanakkor a piaci kudarcok és fejlődési elégtelenségek, továbbá a kapitalista termelés ciklikussága valamint a szabadpiacokkal időnként szembe forduló állami gyakorlatok előhívtak több másik közgazdasági, gazdaságpolitikai megközelítést.

Adam Smith főművének megjelenése után nem sokkal Németországban már Friedrich List: „A politikai gazdaságtan nemzeti rendszere” című munkájában kétségbe vonta, hogy a szabad piacos rendszer mindenki számára kedvező lenne. Álláspontja szerint egy nemzetgazdaságnak szüksége van az állam által biztosított védővámokra, amíg nem tudja kiépíteni saját iparát. Ellenkező esetben a gazdaságilag erősebb fél kizsákmányolja a gyengébbet,¹ ezért feltétlenül szükséges az állami beavatkozás.

Ezen beavatkozást támogató szemléletmódok közül talán máig a legnagyobb hatást a keynes-i közgazdaságtan gyakorolta, ami már nemcsak a kereslet–kínálat egyensúlyáról szólt, hanem a kapitalizmus következtében rendszeresen bekövetkező túltermelési válságok miatt kialakuló recesszió felszámolásáról is.

John Maynard Keynes 1936-ban íródott fő műve „*A foglalkoztatás, a kamat és a pénz általános elmélete*” (The General Theory of Employment, Interest and Money), szerint a piac nem tud mindent megoldani. Válság idején az állam képes arra, hogy fiskális eszközökkel, például infrastrukturális beruházásokkal, *mesterségesen fenntartsa a hatékony keresletet, ezzel az egyensúlyhoz közelítse a gazdaságot és csökkentse a munkanélküliséget*. Ennek értelmében az államnak keresetélénkítéssel, új áruk előállításával, improduktív beruházásokkal kell beindítania a gazdaságot. Ezen elgondolást követve és igazolva jött létre a „New-Deal” és a „vaj helyett ágyú” program is.

Keynes fellépésével vált egyértelművé az a modern állam megszületése óta jelenlévő probléma, hogy az államnak szabad-e, kell-e vagy egyenesen szükséges beavatkozni a piaci viszonyokba. Ez a kérdéskör a mai napig mind az államelmélet, mind az elméleti közgazdaságtan számára élő kérdés.

A történelmi eseményekre tekintettel azt hiszem, kijelenthetjük, hogy amikor a gazdaságban minden rendben van és folyamatos a növekedés, akkor az elméleti szakemberek és üzletemberek döntő többsége a szabad piacos rendszert támogatja, de amikor bármi probléma, fejlődési rendellenesség lép fel, akkor már állami beavatkozásért kiáltanak. Nem volt ez másképp a legutóbbi gazdasági válság során sem.

¹ Ehhez hasonló nézeteket vallottak a német államgazdaságtan képviselői. Lásd pl.: Christian Jacob Kraus.

Álláspontom szerint bizonyos típusú állami beavatkozás még a legnagyobb konjunktúra idején is hasznos lehet. Ahhoz azonban, hogy ezt a kérdést el lehessen dönteni, először is az állami beavatkozás fogalmát, majd ezen belül a gazdasági típusú beavatkozás fogalmát szükséges tisztázni. Ezt megelőzően még egyszer ki kell emelni: az állami beavatkozás egy eszköz, amely jó és hasznos lehet, ahhoz, hogy egy átfogó társadalom- és gazdaságpolitika keretében kitűzött célok megvalósuljanak.

Az állami beavatkozás a laissez faire elvével szembeállítva az állam olyan politikáját jelenti, mely egyre több és több viszonyt von el a társadalom tagjainak szabad rendelkezése alól a saját hatalmi köre kényszerszabályozása alá.²

A jog és a jogrendszer jellegéből fakadóan a társadalom értelmében állami beavatkozás az élet szinte minden területére kiterjed és keretet ad az egyéni szabadságnak. Ezt a fajta állami korlátozást nem szokás intervenciónak tekinteni, szemben azokkal, ahol a társadalom- vagy gazdaságpolitikai szempontok közvetlenebbül jelentkeznek.

Az állam gazdasági típusú beavatkozása alatt egy adott nemzetgazdaság felett hatalmat gyakorló szerepvállalást értek, ami szükség szerint jelen van minden országban. Társadalom értelmében a monopóliumellenes fellépések, az adó- és a pénzügyi rendszer, különösen az árfolyampolitika is gazdaságot befolyásoló beavatkozást jelent. Előadásomban ennél mindenképpen szűkebb fogalmat használok, különösen azért, mert ezen metódusok létjogosultságát senki sem vonja kétségbe.

Az állami beavatkozás magasabb fokát gyakorolják a jóléti, szociális típusú államok, amelyek már egyfajta gazdasági beavatkozást hajtottak, hajtanak végre. Ez a beavatkozás többek között irányulhat az adórendszerre, a minimálbér törvényi szabályozására, továbbá ármaximalizálásra és ártámogatásra, a munkanélküliség csökkentésére.

A jóléti állam alapvetően a megtermelt javakat osztja újra az emberek között, egyfajta társadalmi és szociális igazságosság jegyében.

A szociális, jóléti beavatkozással szemben a gazdasági típusú beavatkozás lényege, hogy a hosszú távú gazdasági haszon reményében az állam a bevételeket elsősorban nem szociális, hanem üzleti alapon és nem elsődlegesen a piacra támaszkodva osztja újra. Ennek keretében széles eszköztár áll az állam rendelkezésére. Ide tartoznak többek között az olcsó állami hitelek, állami támogatások, valamint import- és exportkvóták. Ez a beavatkozás teljesen más típusú, mint a Keynes által leírt modell. Itt már nem a termelési válságok korrekciójáról van szó, hanem egy állami, mesterséges gazdaságélénkítésről és szelektív fejlesztésről.

Ennél direkter beavatkozást jelent a gazdasági tervezés, amely során az állam a rendelkezésre álló forrásokat egy előre meghatározott terv szerint – sokszor a piaci mechanizmusokkal szemben – osztja szét, ezzel biztosítva forrást a termelésnek és bizonyos befektetéseknek.

Ez azért is különösen fontos, mert Somló óta tudjuk, hogy az állami beavatkozás megváltoztatja a természetes kiválasztás menetét.³ Eredményes és hasznos ebből fakadóan csak akkor lehet, ha ezáltal jobb eredmény jön létre. Egy

² Jászi Oszkár: *A történelmi materializmus állambölcselete*. Grill Károly Könyvkiadó Vállalata, Budapest, 1908. 117. o.

³ Somló Bódog: *Állami beavatkozás és individualizmus*. Grill Károly Könyvkiadó Vállalata, Budapest, 1907. 109. o.

kertészeti példával élve, vannak olyan fák, mint az őszibarack, amelyek megfelelő metszés nélkül nem hoznak jó termést és vannak olyanok is, mint a tölgy, amelyek a növekedését csak gátolja az emberi beavatkozás. A kérdés csak az, hogy a gazdaság melyikhez hasonlít jobban.

Az állami gazdasági beavatkozás, mint már említettem, hosszú múltra nyúlik vissza. Nem gondolom, hogy az állam gazdasági típusú beavatkozása minden esetben eredményes és hasznos, ugyanakkor elfogadhatatlannak tartom azt a tételt is, miszerint az államnak teljes egészében ki kell vonulnia a piacról, mert jelenléte csak torzítja azt, és alacsonyabb hatékonyságot, ezáltal kisebb fejlődést eredményez az állampolgárok számára. Úgy hiszem, ezt az álláspontomat a történelem számtalan példája alapozza meg.

Az idő szűkössége és a példa jellegzetessége miatt állításom alátámasztására az úgynevezett fejlesztő államokat hozom fel példaként. Külön ki kell emelnem, hogy ezek az államok azért is voltak sikeresek, mert a gazdasági modernizációval párhuzamosan, a tradicionálisan jelenlévő társadalmi értékek és normák mentén társadalmi modernizációt is végrehajtottak. Ahol ez nem történt meg, ott a gazdasági szerkezetátalakítás miatt hirtelen munkanélkülivé válóknak akár az éhínséggel is szembe kellett néznie.

A fejlesztő állam kifejezést a nemzetközi politikai gazdaságtan tudósai a huszadik század második felében állami vezetésű makrogazdasági tervezést folytató kelet-ázsiai államokra használták. Ezek az államok széles körű beavatkozást hajtottak végre, mind a szabályozás, mind a gazdasági tervezés során. Az első igazán széles látókörű, fogalmat megalapozó leírást Chalmers Johnson a „MITI és Japán csoda” című könyvében adta meg.

Előadásomban én is ezt a szóhasználatot követem, de megjegyzem, a fejlesztő államhoz hasonló előzmények már korábban is léteztek. Nem szabad elfeledkezni arról, hogy a közép-, kelet-európai államok XIX. századi felzárkózás politikája is viselt hasonló jeleket, nem beszélve a Gandhi-vezette Indiáról, ahol a hazai ipar kifejlesztése és az importtól való megvédése volt az elsődleges cél.

Délkelet-Ázsia államai a függetlenedés és az esetleges polgárháborúk után a világ legszegényebb országai közé tartoztak. Gyakorlatilag semmilyen ipari potenciállal nem rendelkeztek, pusztán a korábbi anyaország nyersanyagigényének biztosítására szolgáló üzemek működtek. A termelési monokultúra felszámolásához állami beavatkozásra volt szükség. Hiába állt rendelkezésre olcsó munkaerő, a tőke hiánya vagy dekoncentráltága nem tette lehetővé, hogy korszerű, versenyképes iparágak jöjjenek létre. Ezen országok vezetői felismerték azt a később Gerschenkorn által is megfogalmazott tételt, miszerint minél elmaradottabb egy ország, annál erősebb állami beavatkozásra van szükség az iparosodáshoz, és nem elégséges, ha az állam pusztán a jogszabályi környezet biztosításával indítja be a fejlődést. A fejlődő iparágak sikeréhez szükség volt a külső és a belső állami támogatásra.

A külső védelem alapvetően részleges vagy teljes importkorlátozást jelentett. Ez az importhelyettesítő gazdaságpolitika odáig vezetett, hogy bizonyos esetekben súlyos szankciókkal sújtották azt, aki olyan import terméket használt, amelyet belföldön is előállítottak.

A belső védelem ennél sokkal összetettebb volt. Egy tudatos, társadalmi célokkal egybevágó racionális döntési mechanizmusnak megfelelően az állam kiválasztott néhány iparágat, amit a jövő húzóágazatává kívánt fejleszteni.

Ezeket olcsó, a piaci szintet messze alulmúló kamatokkal támogatta, továbbá belső keresletet generált az előállított termékek iránt, valamint széles eszköztárral támogatta ezen termékek exportját. A belső védelem abban is megtestesült, hogy kezdetben a külföldi tőkebefektetéseket is távol tartották. Ezek az államok saját cégeket fejlesztettek ki, nem pedig a külföldi működő tőkére alapozták a növekedést. Ez a fejlődés, különösen az iparosodás későbbi szakaszában, amikor a munkaintenzív iparágakat lecserélték a tőke-, illetve tudásintenzív elektrotechnikai termékek előállítására, elképzelhetetlen lett volna magas színvonalú műszaki, technikai oktatás nélkül.

Az egyetemek, mint tudományos központok már ekkor is kulcsszerepet játszottak a fejlesztésekben.

Ezen túlmenően szükség volt egyfajta gazdasági nacionalizmusra, mind a politikai vezetés, mind az állampolgárok részéről. E nélkül nehezen, vagy sehogyan sem alakult volna ki egy olyan piaci környezet, amelyben az előállított termékeket értékesíteni lehetett volna.

1. Gazdaságfejlesztési sikerek

A korábban említett eszközök és működési mechanizmusok meghozták a várt eredményeket. Dél-Koreában 1961-ben az egy főre eső GDP még 91 és fél dollár volt, és ezzel világviszonylatban a 89. helyen álltak.⁴ Ezen időszakban a dél-koreai átlagjövedelem 84 dollár,⁵ ami kevesebb, mint a fele volt Ghánának! 1971-ben 78.-ak 302 dollárral, 1981-ben már 66.-ak 1845 dollárral és 1995-ben, nem sokkal a fejlesztő államot csapásként érő ázsiai pénzügyi válság előtt már 36.-ak voltak közel 11 500 dolláros eredménnyel.

Ehhez hasonló termelékenységi, statisztikai mutatókkal rendelkezik Japán, Szingapúr és Tajvan is ezen az időszaktól. Azt hiszem, ebből egyértelműen kiderül, hogy eredményes volt a fejlesztő modell.

Ezt bizonyítja az is, hogy ez idő alatt számtalan, ma ismert világcég alakult és fejlődött ki Délkelet-Ázsiában. Nem kell messzire menni, elég a Hankookra, a Hyundaira, a Daewoora, vagy a leghíresebb Samsungra gondolni. Külön érdekesség, hogy a Samsung 1938-as megalakulásakor még zöldségekkel kereskedett, és a fejlesztő állam segítségével vált elektronikai óriás vállalattá.

2. Intézményrendszer

Mindezek a hatalmas változások nem jöhettek volna létre képzett bürokraták és olyan jól szervezett állami fejlesztési ügynökségek nélkül, mint a japán MITI vagy az 1971-ben alapított dél-koreai KDI.

Azt hiszem, még egy, sok kritikát kapott tényező is hozzájárult a fejlesztő államok sikeréhez. Ez pedig nem más, mint az ideológiai háttér.

⁴ http://www.nationmaster.com/graph/eco_gdp_percap-economy-gdp-per-capita&date=1961. (2010.12.5.)

⁶ Adelman, Irma: *Social Development in Korea, 1953-1993*. <http://are.berkeley.edu/~adelman/KO-REA.html> (2010.12.15.)

3. Ideológiai háttér

A fejlesztő államok történeti kialakulása nagymértékben összekapcsolódik a nemzeti függetlenedéssel és ezáltal az önbecsüléssel. A korábbi gyarmati vagy egyéb függő státusból szabaddá váló országok meg akarták mutatni, hogy mire képesek. Ez egyfajta többletmotivációt is jelentett számukra, akárcsak a hagyományos ázsiai filozófiaszemlélet és életvitel, ami alapvetően az alacsony fogyasztás mellett a nagy megtakarításra ösztönöz.

A hosszú ideig tartó alávetettség és az abból fakadó demokratikus deficit tette lehetővé, hogy sokszor tekintélyelvű, vagy nyugat-európai értelemben demokratikusnak nem nevezhető kormányok kerültek hatalomra. Ezekben a területeken a gazdasági és a politikai reform nem feltétlenül esett egybe.

Ez viszont napjaink Kínáját tekintve is látszik, semmilyen gazdasági és azzal összefüggő fejlődési problémát nem jelent. Sőt, több délkelet-ázsiai vezető egyenesen úgy érvelt, hogy nagy hatású reformokat demokratikus keretek között nem lehet végrehajtani, mert ekkor Downs szavaival élve a politikusok saját egyéni hasznukat, azaz a szavazatokat akarják maximalizálni, és nem az általános jólétet teremtik meg.⁶ Legitimitásukat végső soron a gazdasági eredmények alapozták meg.

Ez a demokráciával szembeni viszolygás volt az egyik fő forrása a délkelet-ázsiai fejlesztő államokat ért támadásoknak.

4. A fejlesztő államok kritikája

A fejlesztő államokat az elismerések mellett több kritika is érte. Ezek egyrészt ideológiai, másrészt gazdasági jellegűek voltak.

A hosszú múltra visszatekintő nyugati demokráciákban élő szakemberek sokszor vetették a fejlesztő államok szemére a demokrácia hiányát. Kétségtelen, a kritika bizonyos aspektusból megalapozott volt. Li szingapúri elnök szerint a gyors növekedéshez tekintélyelvű hatalom szükséges.⁷ Ezek a délkelet-ázsiai államok valóban nem rendelkeztek olyan széles körű demokratikus intézményrendszerrel és eljárásokkal, mint a nyugat-európai társaik, de azt hiszem, ez nem is volt elvárható néhány évtizednyi függetlenség után. Továbbá nem szabad elfeledni a kulturális különbözőségeket, és azt sem, hogy a leggyakrabban demokratikus kritikát megfogalmazó Egyesült Államokban olyan jogszabályok vannak hatályban, amik egy európai demokráciában elképzelhetetlenek lennének.

A kritikák másik része gazdasági jellegű volt. Ezek közül több, különösen azok, amelyek szerkezeti problémákra és bizonyos szabályozási elégtelenségekre hívták fel a figyelmet, az 1997–98-as gazdasági válság alatt helytállóknak bizonyult. Ezen álláspontok azonban nem kérdőjelezték meg a fejlesztő állam létjogosultságát. Akadtak olyan liberális kritikák is, amelyek ezt is megtették. Ezek közül érdemes kiemelni Powel véleményét, aki szerint a kelet-

⁶ Downs, Anthony: *An Economic Theory of Democracy*. Harper. New York. 1957. Konkrétanban Downs, Anthony: *An Economic Theory of Political Action in Democracy*. In: *The Journal of Political Economy*, Vol. 65, No. 2. (Apr., 1957), 137. o.

⁷ Csicsmann László: *A fejlesztő állam különböző társadalmi-kulturális viszonyok között*. In: *Látható kéz*. (szerk. Csáky György) Napvilág Kiadó. Budapest. 2009. 75. o.

ázsiai fejlesztő államok jobban támaszkodtak a piacra, gazdaságilag szabadabbak voltak és erősebb magántulajdonnal rendelkeztek, mint a régió más országai. A fejlődés az állam beavatkozása ellenére ment végbe.⁸

Álláspontom szerint ez a megállapítás nem helytálló. Vitathatatlan és objektív döntésre nincs lehetőség, mert nem lehet megvizsgálni, miként alakult volna a délkelet-ázsiai államok sorsa állami, gazdasági beavatkozás nélkül.

Egy azonban bizonyos. Az olcsó állami hitelek, és egyéb támogatások nélkül hosszú távon megtérülő befektetéseket nem eszközölt volna a piac az elektronika területén, amely ezen országok húzóágazatává vált. Célzott állami támogatások nélkül szerintem ez elképzelhetetlen lett volna, hogy egy olyan, világviszonylatban kicsi állam, mint Tajvan, IT-termékek mellett a cd-lemezek gyártásában is világelső legyen.⁹

Amint azt korábban említettem, a fejlesztő államokat ért kritikák egy része megalapozott volt.

Az 1997–1998-as délkelet-ázsiai gazdasági válság következtében a fejlesztő államok többsége megroppant, a modell látszólag megbukott. Ezt a válságot a közgazdászok többsége a fejlesztő államok szerkezeti problémájának következményeként írja le. Megjegyzendő, hogy Malajzia korábbi miniszterelnöke, Mahathir Mohamad Soros Györgyöt okolta az országára valutájának összeomlásáért.

Az igazság eldöntésére nem vagyok hivatott, de kétségtelen, hogy a globalizációval megváltozott a világ, és a hazai ipar védelmére épülő klasszikus fejlesztési eszközök elvesztették jelentőségüket. Tény továbbá, hogy a globalizáció, a nemzetközi kereskedelmi egyezmények és a transznacionális társaságok korában a kereskedelmi és devizakorlátozások fenntartása, az állami szubvenciók, a külföldi vállalatok behatolásának megakadályozása, valamint a külföldi tőke beáramlásának korlátozása már nem tekinthető releváns gazdaságfejlesztési stratégiának.

A kérdés ettől függetlenül még adott. Ezek a világgazdasági tényezők a fejlesztő típusú államok végét jelentik, vagy újfajta állami beavatkozással a mai körülmények között is lehet eredményt elérni?

A legutóbbi gazdasági válság tapasztalatai alapján elmondható, hogy az állami beavatkozás ismét szükségessé vált. A szabadpiac szimbólumaiként működő bankok is több esetben állami támogatásra szorultak hazánkban és világszerte. Ezek az intervenciók elsősorban kényszerből és átmeneti időre, és egyedi ügyek megoldására születtek. A következményeket ettől függetlenül levonták az állami vezetők, és az utóbbi időkben sokkal inkább a piaci felügyelet erősödése, a szabad piac és szabad verseny jogi korlátok közé szorítása a trend. Elsősorban azért, mert a 2008-as gazdasági válság az elégtelen szabályozásnak és a spekuláció túlzott szabadságának volt felróható. Ezt a gyakorlatot követi az EU is. A Van Rompuy vezetésével működő „Task Force” munkacsoport, amely a gazdaságpolitikai koordináció megerősítésével foglalkozik, jelentést készített, amelynek lényege, hogy átfogó makrogazdasági felügyeletet, mélyebb és szélesebb koordinációt és állandó válságkezelő rendszert kell létre-

⁸ Csáky György: *A fejlesztő állam – új felfogásban*. In. *Látható kéz*. (szerk. Csáky György) Napvilág Kiadó. Budapest. 2009. 29. o.

⁹ *The Republic of China at a Glance*, 48–49. o. Published by the Government Information Office, september 2010. 52. o.

hozni. Az EU-s gyakorlat nemcsak az állam gazdálkodása kapcsán változott meg. A pénzügyi vállalkozások szabályozása során napjainkban sokkal inkább a stabilitás, mintsem a teljesen szabad verseny kerül előtérbe. Nem véletlen, hogy az Unió megpróbálja korlátozni a különböző spekulatív célú befektetéseket is. A G20 soron következő 2011-es csúcsára készülő EU-tagállamok az ECOFIN 2010. október 19.-ei ülésén előzetesen jóváhagyták, hogy a pénzügyi szabályozási és felügyeleti reform keretében a származékos (derivatív) ügyletek, illetőleg a piacok stabilitását veszélyeztető ügyletek (shortolás) szabályozását szigorítani, valamint a hitelminősítő ügynökségeket is szabályozni kell.

Ez persze csak a gazdasági környezet jogszabályokkal való megerősítése és körbebástyázása, nem pedig az előadásban használt gazdasági típusú beavatkozás.

Ahhoz, hogy az előadás tárgyát képező kérdésre választ lehessen adni, érdemes sorra venni azokat a megoldásokat is, amik a XXI. században is konform, állami gazdasági beavatkozásnak számítanak.

Mint már korábban említettem, a mai globalizált gazdaságban lehetetlenség a bezárkózás politikájára épülő gazdaságfejlesztés. Sikeres példákat ennek ellenére bőven találni. Írország hatalmas fejlődése is elsősorban az állam gazdasági típusú beavatkozásának volt köszönhető. Írország a 90-es évek közepén rugalmasan alkalmazkodott a változó világgazdasági környezethez. Flexibilis fejlesztő államként képes volt alkalmazkodni a posztfordista világgazdasághoz,¹⁰ és ezáltal sikeresen közvetített a betelepülő multinacionális és transznacionális vállalatok és a hazai társaságok között.

Eppen ezért érdemes sorra venni azokat a megoldásokat is, amik a XXI. században is konform, állami gazdasági beavatkozásnak számítanak, és méltó válaszok lehetnek a neoliberalizmusra és a washingtoni konszenzusra.

Alkalmazkodás a multinacionális globális környezethez. Napjaink gazdaságának jellemzője, hogy több kisebb államnál nagyobb gazdasági erőt képvisel egy-egy multinacionális vállalat. Ezt a tényt nem lehet figyelmen kívül hagyni, ahogy azt sem, hogy az információtechnológia fejlettsége miatt nem lehet lezárni a határokat.

Ehhez a környezethez kell alkalmazkodnia az államnak, ahogy azt a 90-es években Írország tette. A betelepülő multinacionális és transznacionális vállalatok, valamint a hazai vállalkozások közötti közvetítés az állam egyik sikeres beavatkozása lehet. Ez álláspontom szerint csak akkor szerencsés, ha a betelepülő vállalatok új technológiát honosítanak meg és termelnek, mert a kereskedelmi láncok semmilyen innovatív többletet nem adnak egy állam számára.

Amint említettem, az új technikák felkarolása a mostani megváltozott világgazdasági környezetben is kiemelkedő fontosságú. Ennek egyik lehetősége az imént említett külföldi tőkebefektetések útján való tanulás, a másik megoldás pedig vagy a K+F támogatása, vagy pedig szabadalmak és licencek megvásárlása. Ez a stratégia kiválóan látszik a délkelet-ázsiai államoknál. Dél-Korea 1999-ben a GDP-je 2,47, 2004-ben pedig 2,63 százalékát fordította ku-

¹⁰ Vignári Gábor: *Változó szerepek – Ágazati politikák a fejlesztő állam tevékenységében*. In. *Látóható kéz* (szerk.: Csáky György). Napvilág Kiadó. Budapest, 2009. 152. o.

tatásfejlesztésre.¹¹ Ez a növekedés jellemzi a térség többi korábban fejlesztőnek nevezett államát is. Ezzel párhuzamosan növekedett Dél-Korea és Japán licenccij-kiadása is.¹²

A hazai K+F és az abból fakadó innováció nem képzelhető el oktatásfejlesztés nélkül. Napjaink beavatkozó államának fontos feladata ebből kifolyólag tudásközpontok létrehozása. Gyakran arra is látni példát, különösen Kínában, hogy egy-egy fejlesztésre kiszemelt területen speciális jogszabályi környezetet léptetnek életbe, vagy az állam saját költségén ipari parkokat létesít, azért, hogy odacsalogassa a vállalkozásokat.

A kutatások egyik legfontosabb eleme a magas szintű egyetemi képzés és infrastruktúra, amely az utóbbi években az üzleti inkubáció számára is nélkülözhetetlenné vált.

Az üzleti inkubáció a vállalkozásfejlesztési eszköztár számos elemét foglalja egységes keretbe, elsősorban technológiaorientált, kockázatos vállalkozások beindításához jelenthet segítséget. Az inkubátorok ezen vállalkozások részére komplex szolgáltatásokat biztosítanak, amelyek közül a leggyakoribb maga az inkubációs (működési) tér, amely megnöveli túlélési esélyüket, javítja fejlődési képességüket.¹³

A szakemberek üzleti inkubációnak több fajtáját különítik el. Bajmócy Zoltán tipizálását követve elhatárolható a tradicionális, a specializált és az „új gazdasági” inkubátor.¹⁴ Ezek közül a tradicionális és a specializált egyaránt regionális és helyi fejlesztési célokat tűz ki jelentős állami szerepvállalás mellett. Azaz klasszikus fejlesztő államnak megfelelő eljárás figyelhető meg. Ezzel szemben létezik a harmadik, az úgynevezett „új gazdasági” inkubátor”, aminek a célja pusztán a befektetett tőke megtérülése. Ezek együttes alkalmazása a tapasztalatok szerint jelentős hasznokat hajthat. Természetesen csak akkor, ha megfelelő szellemi háttérrel is biztosítanak hozzá. Ez pedig az egyetemek nélkül szinte kizárt.

Az egyik legismertebb sikertörténet az egyetemek inkubációs szerepvállalására a University of Cambridge esete.

Az 1973-ban útjára indított tudományos park, majd az 1987-ben nyitott St. John's Innovation Center meghatározó szerepet játszott a Cambridge környéki high-tech tömörülés kialakításában. A St. John's-inkubátor jelenleg a biotechnológiára és az információs és kommunikációs technológiára (ICT) koncentrálna nyújt olyan speciális szolgáltatásokat (laboratóriumok, műszerekhez való hozzáférés stb.), amelyeket a vállalkozások saját kereteiken belül nem tudnának biztosítani.

Az inkubációs tevékenységben még ma is döntő szerep hárul az államra annak ellenére, hogy egyre fontosabb finanszírozók a kockázati tőketársaságok.

Az imént elmondottak persze csak egy elmélet részei, de azt hiszem, a gyakorlat is igazolta ezen eljárások sikerességét. Ezeket a módszereket követő,

¹¹ Fikó László: *A fejlesztő állam átalakulása a globalizálódó világ gazdaságában*, http://www.doktori.econ.unideb.hu/download/pdf/kutatasiforum/2010jan/Fiko_Laszlo.pdf (21. oldal) (2010.12.05).

¹² Fikó László: *A fejlesztő állam átalakulása a globalizálódó világ gazdaságában*, http://www.doktori.econ.unideb.hu/download/pdf/kutatasiforum/2010jan/Fiko_Laszlo.pdf (21. oldal) (2010.12.05).

¹³ Bajmócy Zoltán: *Inkubáció*, in: Dr. Buzás Norbert (szerk.): *Innováció Menedzsment a gyakorlatban*. Budapest. Akadémiai Kiadó. 2006.

¹⁴ Bajmócy Zoltán: *Az üzleti inkubáció szerepe a vállalkozás fejlesztésben* in *Közgazdasági Szemle* LI. évfolyam, 1137. o.

alig több mint 23 milliós Tajvan a világ tizenhetedik legnagyobb exportőre, és a világ negyedik legnagyobb külföldi devizatartalékával rendelkezik. Ilyen adatok mellett 2010-ben 7,7 százalékos reál-GDP-növekedést prognosztizál az IMF a szigetország számára.¹⁵ Ezen gazdasági eredmény elérésében az állam oroszlánrészt vállalt azzal, hogy korai stádiumában támogatta a high-tech vállalkozásokat.

A tajvani kormány nagyvonalú befektetésösztönzőket, valamint segédletet nyújtott, amelynek keretében forrást biztosított több mint 100 üzleti inkubációs központ számára.

Kormányzati segítséggel az Industrial Technology Research Institute (ITRI) a National Applied Research Laboratories és az Institute for Information Industry voltak a kezdő lökés ahhoz, hogy a nemzet, mint technológiai nagyüzem emelkedjen ki. Ezen intézmények támogatták, illetőleg levezették az alapvető kutatásokat, segítették a tudományos parkok megalapítását, és a kutatás fejlesztés támogatásával hozzájárultak új technológiák fedezéséhez.¹⁶

Ennek eredménye meglátszik világszerte, mert sok IT-termékben, illetőleg a cd-lemezek gyártásában is világszerte Tajvan.

Dél-Koreában is hasonló eszközöket alkalmazva, a délkelet-ázsiai pénzügyi válság óta jelentős eredményeket értek el. 2006-ban az egy főre jutó GDP Dél-Koreában 18340 dollár volt, amivel az ázsiai ország a 27. helyet foglalta el világszerte.¹⁷

Bebizonyosodott, hogy a vállalati inkubáció hatékonyan segíti elő az induló vállalkozások növekedését.¹⁸ Az üzleti inkubáció és ezáltal az állam gazdasági beavatkozásának hasznosságát már az EU is felismerte, és erre tekintettel programok keretében elkötelezettséget vállalt az inkubáció területén. (Benchmarking, Gate2Growth Incubator Forum Network, Business Incubators Database.)

A nemzetközi kereskedelem és az azzal összefüggő globalizáció egyre inkább átjárhatóvá teszi az államhatárokat. Ezzel párhuzamosan a különböző nemzetközi szervezetek jelentősége folyamatosan nőtt az elmúlt évtizedekben. Ezek közül néhány sikeresen vitatta el az állami szuverenitás bizonyos szegmenseit. A multi-, illetőleg transznacionális gazdasági társaságok is több területen az állam kihívóivá váltak. Korábban tisztán államinak tekintett feladatokat is ellátnak manapság. Ezekből a tényekből többen arra következtetnek, hogy az állam, vagy a kevésbé bátrak szerint a nemzetállam végnapjait éljük.

Ezen feltételezésekkel semmi szín alatt nem értek egyet. Elsősorban azért, mert jelenleg a *legitim fizikai kényszer*, valamint a hétköznapi életet érintő jogalkotás monopóliumának elvitatására egyetlen ma ismert szerv sem képes, továbbá nem rendelkezik az ehhez szükséges társadalmi támogatottsággal vagy kényszerítő erővel. Itt jegyzem meg, hogy a jog – melynek hasznosságát

¹⁵ The Republic of China at a Glance, 38–39. oldal. Published by the Government Information Office, 2010.

¹⁶ The Republic of China at a Glance, 48–49. oldal. Published by the Government Information Office, 2010.

¹⁷ [http://www.nationmaster.com/graph/eco_gdp_percap-economy-gdp-per-capita&date=2006\(2010.12.16.\)](http://www.nationmaster.com/graph/eco_gdp_percap-economy-gdp-per-capita&date=2006(2010.12.16.))

¹⁸ Bajmócy Zoltán: *Az üzleti inkubáció szerepe a vállalkozás fejlesztésben* in Közgazdasági Szemle LI. Évfolyam 1133. o.

néhány anarchistán kívül senki sem kérdőjelezi meg – nem tud az állam nélkül létezni.

Még abban az esetben is, ha a mai értelemben vett nemzetállamok megszűnnének, a gazdasági és fejlesztési verseny a nemzetközi közösségek között továbbra is fennállna.

De továbblépve, abban az esetben is, ha elfogadjuk azt a gondolatot, hogy a Földön létrejön egy világállam, akkor sem fogadhatjuk el, hogy ezen állam bizonyos területei ne próbálnának meg saját környezetükben, megmaradt autonómiájuk keretében fejlesztéseket végrehajtani. Ez végső soron abból az alapvető emberi tulajdonságból fakad, hogy mindenki szeretne a lehetőségekhez képest a lehető legjobb körülmények között élni. Továbbá abból, hogy ha bármilyen típusú helyi politikai hatalom létezni fog a világállamban, azt is csak saját sikerei tarthatják pozícióban.

A mai materiális világban ez az anyagi javak előállításának bővítése és eredményes újraelosztása nélkül lehetetlen. Ez a tény viszont, amíg világ a világ arra fogja ösztönözni a döntéshozókat, hogy valamilyen módon, kisebb vagy nagyobb mértékben de beavatkozzanak a gazdaság működésébe. Ettől a ponttól kezdve, pedig csak az a kérdés, hogy ez az intervenció hasznos, fejlesztő vagy pusztán szociális újraelosztó típusú lesz. De sosem szabad elfelejteni, hogy az állami beavatkozás mindig csak eszköz egy társadalom vagy gazdaságpolitikai cél megvalósítása érdekében.

Magyarországon ezt a problémát különösen át kellene gondolni. A rendszerváltás óta eltelt években nem alakult ki egy olyan világos társadalompolitikai koncepció, amely értékhierarchiája mentén ki lehetne tűzni azokat a társadalmi, és gazdasági célokat, amelyeket különböző típusú állami beavatkozásokkal lehetne elérni. Ezen koncepció nélkül nem képzelhető el egy sikeres, fejlődő Magyarország.

